

газообміну між атмосферою і гідросферою. Для нейтралізації 1 кг нафти необхідно стільки кисню, скільки його міститься в 200 т води. Забруднення добривами та пестицидами також зменшує вміст кисню у воді: надлишок фосфору в 1 мг приводить до втрати 140 мг кисню. Встановлено, що і інші забрудники — метали, солі галогенів, органічні сполуки підвищують біохімічну потребу водою у кисні.

Оскільки система штучних водоїв формувалася протягом багатьох десятиліть, у штучних водосховищах і навколо них сформувалися нові, відносно стійкі екосистеми. І різка відмова від штучних водосховищ викличе нову низку техногенних катастроф. Тому в ситуації, що склалася, єдино правильний вихід — це неухильне дотримання правил природокористування, виключення будь-яких забруднень водного середовища і довкілля.

Тимошенко А.Г.

ГАЛАГАНИ — ВІД ГНАТА ДО ПАВЛА

В умовах хвилі національного відродження, що охопила країну на початку 90-х рр. помітно зріс інтерес до минулого нашої держави. Питання про роль особистостей хвилює дослідників і всіх, хто не байдужий до своєї історії.

Розглядаючи процеси і явища через призму світосприймання конкретних особистостей, творців цих ідей, маємо нагоду зрозуміти їх конкретне втілення в життя, проникнутись духом епохи, відчути її велич і драматизм.

Сприйняття історичного розвитку держави через безпосередню участь в ньому представників цілого роду дає можливість простежити всю багатогранність взаємовпливу людей і суспільства. Розкриття пласту родової культури дає можливість уявити політичні, економічні та національно-культурні засади життя українського народу.

Коли заходить мова про родову династію завжди постає питання про її родоначальника. Через відсутність достатньої кількості писемних джерел іноді не так вже й легко виявити його.

Говорячи про династію Галаганів — українських поміщиків, військових та громадських діячів Лівобережної України в XVIII-XIX ст. до нас дійшло дві версії стосовно засновника її.

За однією з них заснував рід козак з містечка Омельник¹ (тепер — село Кременчуцького району Полтавської області) Іван Галаган. В нього був син Гнат. Саме він своїм життям і діяльністю сприяв тому, щоб прізвище Галаганів ввійшло в кагорту найбільш відомих діячів Лівобережжя.

За іншою версією прізвище Галаган отримав саме Гнат. В молодому віці він з'явився на Запоріжжі. Там він здобув славу як відчайдушного і жорстокого козака рубаки. Побратими називали його “галаганом”, іншими словами пройдисвітом і шибенником².

Як би там не було, а Галагани походять із козацького стану. За відчайдушність і організаторські здібності у 1706 р. січовики обрали Гната своїм полковником. Через два роки Іван Мазепа призначив його полковником компанійського полку.

Молодий полковник в усьому мав свою думку і позицію. Під час Північної війни підтримував І.Мазепу, поклявся воювати разом з своїми запорожцями проти російської армії. Але в один із найвідповідальніших моментів перейшов на бік Петра I. З того часу вірно служив російському правителю, не зраджував вірності.

У травні 1709 р. приймав участь у руйнуванні Чортомлицької січі. Російські війська по-звірячому розправилися з його колишніми побратимими.

Петро I не забарився відзначити “заслуги” Гната Івановича. У березні 1709 р. отримує полковницьку посаду в Чигирині, на якій перебував до кінця 1714 р. В кінці того ж року Галаган стає полковником Прилуцького полку. На цій посаді перебував до 9 листопада 1739 р., рівно чверть століття. У 1727 р. Гнат Іванович претендував на посаду генерального обозного. Але ця спроба закінчилась невдало. В наступному році він підтверджує дружнє своє ставлення до Петра II, за що був нагороджений грамотою, а за вірну службу отримав землі разом з козаками і селянами, що на них проживали.

Збір земель був повільний. В серпні 1709 р. за гетьманським

¹ Милорадович В. Л. Родословная книга Черниговского дворянства. — СПб, 1901. — Ч. 1. — С. 121.

² Гайдай Г. В. Сокринці до Галаганів. / Скарбниця. — Прилуки, 1996. — № 10. — С. 57.

універсалом Гнат отримав села Бобровиццо, Худяки, Шабельників і Вороновку Чигиринського повіту. Цими населеними пуктами було започатковано формування нового поміщицького маєтку. Але ці землі відійшли до Польщі.

За вірну службу російському цареві у Лубенському полку за гетьманським універсалом від 15 липня 1710 року отримав село Липове, а від 24 червня слідуючого року — містечко Вереміївку з навколишніми хуторами. В листопаді 1716 р. Г.Галаган отримав універсал на велике і багате село Сокиринці Прилуцького повіту. Згодом самовільно захопив Озеряни і Дігтярі з декількома хуторами. У 1732 р. Гнат отримує на всі ці маєтності царську грамоту¹.

Перебуваючи полковником чимало уваги приділяв Гнат полковому місту — Прилукам. Це проявилось в побудові декількох монументальних споруд, які і по сьогодні залишаються окрасою цього затишного містечка.

Серед інших виділяється садиба полковника. Для неї обрано високий берег р. Удаю біля Кустівської брами. Після облаштування садиби на своєму дворіщі побудував невеличку кам'яну фортецю, що отримала назву полкової скарбниці, або арсенал Галагана.

У 1720 р. в Прилуках на кошти Гната Галагана побудовано полковий Спаський собор, а поряд з ним — високу муровану дзвіницю, яка одночасно слугувала й брамою для в'їзду на територію замку-дитинця. По суті у першій чверті XVIII ст, старовинні Прилуки прикрасились чудовими пам'ятками козацької доби².

Викликає інтерес і особисте життя Гната Галагана. Одружився досить пізно на киянці, дочці міщанина Антона Тандрини, молодій і багатій вдові київського бургомистра Максима Олександровича.

Згодом в Олені і Гната Галагана народився син Григорій, якому судилося стати продовжувачем вже відомого роду.

Григорій Гнатович народився 20 листопада 1716 р. Перші 10 років провів у прилуцькому батьківському будинку. З 1727 по 1734 рік навчався в Київській Академії.

Душу хлопчика бентежили військові подвиги батька, тому після закінчення навчання поступив на військову службу, яка вдавалась йому нелегко. В автобіографії “Жизнь моя”, написаній у 1771 р. він зазначав, що “у 18 років ледь не убився впавши з коня”.

¹Модзалевський В.Л. Малоросійський родословник. — К., 1908. — Т.1. — С. 221, 222.

²Гайдай Г.В. Назв. пр. — № 11. — С.2-5.

На четвертому році служби приймав участь у Дністрянському поході, а в наступному році змінив багька на посаді Прилуцького полковника. У свої 23 роки Григорій Галаган став чи не наймолодшим полковником в історії Гетьманщини. На цій посаді він перебував на півтора року менше, ніж батько. (Отримав полковницький пернач 26 лютого 1740 р., а здав наступникові 25 серпня 1763 р.) По суті Прилуцький полк протягом майже півстоліття очолювався лише батьком і сином родини Галаганів¹.

Перебуваючи полковником Григорій виконував і державні справи. У 1740 р. приймав участь в “розмежуванні” земель над Бугом, у 1741 р. — біля Азова.

Все це сприяло більш близькому знайомству з правителями імперії. Григорія було запрошено на коронацію Єлизавети Петрівни до Москви. Потім зустрічався з імператрицею під час її подорожі до Києва. З своїм полком зустрічав її біля Батурина. На той час він вже був відомим полковником. Григорій Галаган у 1760 р. із 1000 козаків приймав участь у Пруському поході.

Невдалим і навіть трагічним для полковника був 1763 р., пов’язаний із смертю його матері. Липивши службу, бо не міг більше бути в Прилуках, та передавши полковницький пернач, переїхав на “довічне” проживання у маєток.

На цей час він не був самотнім. Ще у 22 роки “одружився не по своїй волі” на дочці бунчукового товариша Олені Михайлівні Дунін-Борковській. Народилось троє дітей: дві дочки і син Іван.

Григорій з сім’єю поселяється у затишній Сокиринській садибі. На цей час Галагани стали крупними поміщиками. У 1752 р. ічнянський маєток з 205 дворами, в м. Прилуках володів 204 крісними, в Дігтярях — 231, Сокринцях — 704. Григорію належали також поселення Липове, Озерни, Гнилиця. Всього в цих маєтках нараховувалось 4014 душ кріпосних селян.

Відійшовши від військових справ Григорій зосереджується на господарських справах. Дбав про облаштування Сокиринської садиби. Побудував там Вознесенську церкву.

Григорія господарська діяльність не приваблювала. У листах до своїх дітей він скаржився на долю і своє життя: “... не дай Бог такого життя, як було у мене, і татарам не бажаю”. Такий песимістичний настрій був протягом останніх років його життя, що збірва-

¹ЦДДА України в м. Києві, ф. 1475, оп. I, спр. 173, арк.17-19.

лося 24 грудня 1777 року. Похоронений Григорій Гнатович у родовій Вознесенській церкві.

Все рухоме і не рухоме майно успадкував його син Іван. Встановити точну дату його народження поки що ще не вдалось. Відомо, що в 1763 р. він обіймав посаду бунчукового товариша, а 25 серпня, того ж року, йому доручено до остаточного звільнення батька, відати справами Прилуцького полку. Ці обов'язки він виконував протягом наступного чотирьохіччя. У 1784 р. став судею Прилуцького повітового суду, а 12 січня отримав чин надвірного радника¹.

Іван Григорович одружився на племінниці гетьмана Кирила Розумовського, Катерині Дараган. Це була розумна, енергійна і владна жінка. Їй вдалося прибрати до своїх рук від хворобливого і трішки пасивного Івана не тільки сімейні, а й господарські справи. Це призвело до того, що кожен із подружжя жив окремо, хоч до офіційного розлучення справа не дійшла.

Незважаючи на ці незгоди, господарство Галаганів розширювалось і зміцнювалось. Чимало будувалось. Підтримувалась традиція збирання земель. У 1780 р. в Сокиринцях збудовано новий дерев'яний будинок, гарна будівля появилась і в Ічні. Це були красиві будівлі з широкими ганцями, прикрашені колонами і фронтонами. Помер Іван в Сокиринцях у 1797 р., залишивши у спадок єдиному синові Григорію 6000 душ кріпаків.

Молодий спадкоємець, 1759 р. народження отримав непогану освіту в Лейпцігу. У листопаді 1781 р, поступив на державну службу. Обіймав посаду бунчукового товариша, а з 1787 р. — майора, з 1793 р. Григорій служив в Київському кінноегерському полку. Приймав участь у походах 1788-1789 рр. в Туреччину, а в 1794 р. — в Польщу. У вересні 1797 р. Григорій Іванович у званні майора звільнився із служби. Одружився на Ірині Милорадович, що володіла селом Колложенці поблизу Сокиринець. Подружжя мало двох синів і одну дочку, які після смерті Григорія та його дружини, відповідно, у 1807 і 1809 рр., стали фактичними спадкоємцями вже великих галаганівських маєтностей.

Представники третього та четвертого поколінь цього роду, Іван і Григорій, дещо різнилися від своїх попередників. Вони проявляли дещо нижчу соціальну активність. Економіка і розміри господарств зростали дещо уповільнено. В умовах загальної кризи феодално-

¹ЦНБ у м. Києві. Рукописний відділ, фонд 16876. — С.68.

кріпосницьких відносин вони сприяли втягуванню господарств у ринкові відносини. В наслідок чого господарства економічно зміцнювались, піднімалась на новий якісний рівень соціальна значимість роду.

Сини Григорія, Петро та Павло, відповідно 1792 та 1793 років народження, отримували освіту в Петербурзькому училищі вищих наук. Старший спадкоємець Петро поступив на державну службу з червня 1805 р. Через 5 років закінчив Гірничий Кадетський корпус, в 1811 р. отримав чин сенатського регістратора, у 1821 р. — титулярного радника Міністерства юстиції, а з 1824 р. — чиновника особливих доручень Міністерства внутрішніх справ.

З 1832 по 1835 р. Петро Григорович був предводителем дворянства Лохвицького повіту. Державну службу закінчив в чині колезького асесора у 1840 р.

Окрім солідного послужного списку Петру були характерні працьовитість, наполегливість в досягненні мети. Вміло вів господарські справи. В Дігтярях побудовано будинок з парком. З кріпосних селян створено оркестр.

Окрім всього переліченого Петро був перш за все поміщиком. У 1832 р. в Чернігівських і Полтавських маєтках йому належало 7277 душ кріпосних селян.

Петро Григорович був одружений з Софією Козодоевою, дочкою таємного радника. Але доля жорстоко повелось з цим подружжям: воно виявилось бездітним. Після смерті Петра у 1855 р. основна частина майна перейшла до племінника, за Софією записано лише частину майна.

Помітний слід в історії роду залишив Павло. Трапилось так, що базову освіту здобував разом з братом. У 1813 р. поступив на службу в Міністерство внутрішніх справ.

У 1814 р. Павло одружився на Катерині Гудович, дочці генерал-лейтенанта. Вона виявилась доброю господинею і мужньою жінкою. В них було двоє дітей: Григорій, 1819 р. народження, і Марія, 1822 р. народження.

На відміну від брата, Павло захоплювався живописом, музикою, архітектурою і до безтями любив природу рідного краю.

Через слабе здоров'я звільнився з державної служби. Багато зусиль і коштів затратив на відкриття Козелецького повітового училища, попечителем якого був більше 10 років. Саме цей момент став найпомітнішим у його послужному списку.

Павлові належить ініціатива перебудови майже всього маєтку:

побудовані нові садиби, закладено чудовий парк тощо.

На запрошення Петра та Павла в Сокиринцях і Дігтярях жив і творив відомий на той час архітектор Дубровський. Протягом п'яти років ним було збудовано обидві садиби. Будинок в Сокиринцях став своєрідним шедевром класичної архітектури, що зберігся і до наших днів, став пам'ятником національної архітектури.

Парковий ансамбль фактично формувався протягом століття. Але роль Павла переоцінити в цьому не можливо. Розпочав цю роботу садівник з Саксонії Бістерфельд, а продовжували Редель, Христіані, Янічек, Гапон¹.

Після тривалої хвороби на 41 році життя, у 1834 р. Павло помер. Тягар виховання дітей і ведення господарства лягли на плечі дружини. Саме завдяки Катерині Василівні чудову освіту отримав син Григорій. У 1840 р. він закінчив Юридичний факультет Петербурзького університету. У 1843 р. поступив на службу в палату державних маєтностей. У 1848 р. обирається предводителем дворянства Борзнянського повіту, потім мировим судою, попечителем Чернігівської гімназії.

Григорій Галаган активно працював у підготовці документів і впровадженню їх в життя по звільненню з кріпосної залежності селян не лише Чернігівщини, але й Правобережної України.

Григорій Павлович був членом Чернігівського підготовчого комітету, членом-експертом Головного комітету по звільненню селян. Після селянської реформи 1861 р. Галаган призначається віце-головою тимчасової комісії по влаштуванню селян Південно-Західного краю.

Після цього з усією властивою йому серйозністю займався земською реформою. Обіймає ряд посад на громадських засадах. З 1869 р. виконує обов'язки голови з'їзду мирових судів і предводителя дворянства Прилуцького повіту. Будучи членом Державної ради Російської імперії дослужився чину таємного радника².

Григорій Павлович проявив себе як знавець і вмалець вести господарство в умовах крутої ломки всієї системи. Ним запроваджено нові форми правління і організації виробництва для вдосконалення його ефективності в процесі втягування в товарно-грошові відносини.

В його діяльності виділявся напрямок меценатства. Цей

¹Там же, ф. 1, № 6885. — С. 2-4.

²Київська старина. — 1898, — Вересень. — С. 207.

напрямок вивів його в когорту найавторитетніших людей. Проявив найбільш активну і безпосередню діяльність у створенні Колегії у Києві, ремісничого училища в Дігтярях, гімназії в Прилуках тощо. За його кошти будувались культові споруди.

Далеко не повний перелік цих добрих справ, зроблених для українського народу, роблять незабутніми цю досить цікаву династію. Галаганів.

На жаль, родовід Галаганів по прямій чоловічій лінії обірвався 27 квітня 1869 р., коли помер у 16-річному віці єдиний син Григорій Павловича, Павло. Раптово і трагічно закінчувалась пряма родословність давнього козацького роду, цілої династії, що мала безпосереднє відношення до зміцнення обороноздатності країни, ведення господарства в нових ринкових відносинах. Саме через це представники цього роду цілком заслуговують на ґрунтовне наукове дослідження.

Яцун О.І.

МОЛОДЬ ЧЕРНІГІВЩИНИ У ВІДБУДОВНИЙ ПЕРІОД (1921 — 1925 роки)

Відродження України не можливе без використання багатого досвіду і розмаїття національної політичної думки минулого, без опори, як підкреслено в Конституції України, “на багатовікову історію українського державотворення”, без активної участі молодого покоління у цьому процесі¹.

Частку такого важливого й неординарного досвіду знаходимо і в діяльності робітничо-селянської молоді Чернігівщини.

Характерною особливістю соціально-економічного розвитку нашого краю того часу було дрібне сільськогосподарське і кустарне виробництво, перенаселеність, малоземелля, бідність. На початок грудня 1922 року в Чернігівщині нараховувалось 345183 господар

¹ Конституція України. — К., 1996.